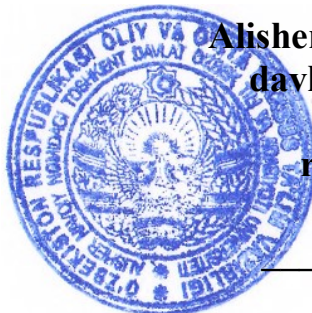

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

«TASDIQLAYMAN»

**Alisher Navoiy nomidagi Toshkent
davlat o‘zbek tili va adabiyoti
universiteti
rektori Sh.Sirojiddinov**

25-avgust 2026-yil

**10.00.13 –Qiyosiy va chog‘ishtirma tilshunoslik ixtisosligi
bo‘yicha tayanch doktoranturaga
kirish imtihoni dasturi**

TOSHKENT – 2026

Ushbu dastur Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashida ko'rib chiqildi va tasdiqlandi (2026-yil 25-avgustdagi 1-sonli bayonnoma).

Tuzuvchilar: **f.f.d., prof. Sh. Sirojiddinov**
 DSc, dotsent N.Normurodova
 PhD, dotsent M.Asadov
 PhD, dotsent D.Muhammadiyeva

KIRISH

Mamlakatimiz ravnaqi, milliy ta'lim tizimi taraqqiyoti hamda xorijiy tillarni o'rganish samaradorligini oshirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlarda qiyosiy-tarixiy va chog'ishtirma tilshunoslik alohida o'rin tutadi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki xalqlar o'rtasidagi madaniy, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy integratsiyani ta'minlovchi birlamchi omildir. Shu bois qarindosh va qarindosh bo'lmagan tillar tizimini chuqur tahlil qilish, ularning o'ziga xos hamda mushtarak xususiyatlarini ochib berish bugungi kun lingvistikasining dolzarb vazifalaridandir.

Yuqori malakali ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlashda tayanch doktorantlar uchun dastur tuzish hozirgi kundagi ta'lim yo'nalishining dolzarb masalalaridan biridir.

Mazkur dastur qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik ixtisosligi bo'yicha tayanch doktoranturaga kiruvchilar uchun mo'ljallangan, shuningdek, hozirgi zamon o'zbek va boshqa tillar qiyosiy tipologiyasining fundamental muammolariga va tipologik tadqiqotlarning zamonaviy yo'nalishlariga qaratilgan. Unda qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik bo'yicha fanning asosiy rivojlanish bosqichlari va faktorlari, tipologik tadqiqotlarning prinsiplari va kategoriyalash tamoyillari, german, slavyan va turkiy tillarining yuzaga kelish evolutsiyasi va qiyosiy tahlili, tillarning tiplari va qarindoshlik darajasiga ko'ra turlari kabi masalalarga tanqidiy yondashishni ko'rsatish va ular haqida ilmiy tushunchalar hosil qilish asosiy maqsadlaridan biridir, zamonaviy yo'nalishlar, komparativistik va lingvistik maktablar, komparativistik va lingvistik konsepsiyalar, nazariy ta'limotlar, ilmiy izlanishlar, dolzarb muammolarga bag'ishlangan masalalar yoritilgan.

FANNI O'ZLASHTIRISHGA QO'YILGAN TALABLAR

TAYANCH DOKTORANTLAR:

- Til tarixi va nazariyasi to'g'risida keng bilimni egallay olish, dunyo tillarining umumiy va xususiy qonuniyatlari haqida tasavvurga ega bo'lishi, tilshunoslik tarixi, tilshunoslik maktablari, zamonaviy tilshunoslik masalalarini va tilshunoslik metodlarini bilishi;
- Chet tilini o'rganish amaliyotida nazariy bilimlarni qo'llash, tilshunoslik bo'yicha ilmiy izlanishlarga kasbiy nuqtai nazardan qarash, dunyo tilshunosligida ro'y berayotgan jarayonlarni o'zaro bog'liqlik nuqtai nazardan tahlil qilish, tillarning umumiy va xususiy belgilari haqidagi tushunchalarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasiga ega bo'lishi;
- tillarni qiyoslash sohasidagi nazariy bilimlarini ko'rsatish va chet tillar tuzilmalaridagi o'xshashlik va farqlarini o'zlashtirishi bilan birga to'g'ri foydalanish va malakasiga ega bo'lishi;
- qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslikning fundamental masalalari bo'yicha nazariy bilim asoslarini bilishi;

- turli konsepsiyalarni tanqidiy baholash va ularni qiyoslanayotgan tillarning materiali asosida tahlil qilishi;
- qiyosiy tipologiyaning asosiy rivojlanish bosqichlari va faktorlari; tipologik tadqiqotlar tarixi va metodlari; tipologik tadqiqotlarning prinsiplarini bilishi;
- qiyosiy va chog‘ishtirma tilshunoslik fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liqligi va ularning qiyosiy tipologiyaga ta’sir qilish yo‘llarini aniqlash;
- qiyosiy tilshunoslik fanining metodologiyasini qo‘llay olish ko‘nikmalarini xosil qilish;
- qiyosiy va chog‘ishtirma tilshunoslik fani bo‘yicha yangi yo‘nalishlarning mavjudligi va ularning talqinini bilishi;
- O‘zbekistonda va xorijiy davlatlarda nashr qilingan ilmiy adabiyotlar bilan ishlash va lingvistik adabiyotlardan samarali foydalana olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

DASTURNING MAZMUNI

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik. Tilshunoslikda germanistika va slavistika. Sanskrit va F.Bopp qiyosiy grammatikasi. V.Gumboldt falsafasi. A.Shleyxer ta’limoti. G.Shteyntal ta’limotida til va halq psixologiyasi. Boduen de Kurtene va F. de Sossyur ta’limotida til sistemasi.

Tilshunoslik metodlari. Bilish usullari va tilshunoslik metodlari. Tilni o‘rganish metodologiyasi va metodlari. Tavsifiy metod. Qiyosiy-tarixiy metod. Struktur metod va uning yo‘nalishlari. Funksional lingvistika. Deskriptiv lingvistikaning tahlil metodlari. Distributiv tahlil metodi. Transformatsiya metodi. Tasviriy metodning asosiy usullari. Distributiv metod. Paradigma usullari va paradigmatic metodika. Oppozitsiya usuli. Semantik maydon usuli. Pozitsion usullar. O‘zgartirishlar usuli va transformatsion metodika. Statistik usullar.

Qiyosiy tipologiya - tilshunoslikning tarmog‘i sifatida. Asosiy muammolar va yo‘nalishlar. Qiyosiy tilshunoslikning paydo bo‘lish sabablari. Qiyosiy metodning universallik xususiyati. Lingvistik va nolingvistik tipologiya. Qiyosiy tipologiyada kategoriyalash muammolari. Tipologik kategoriyalar. Qiyosiy tipologiyaning umumiy tasnifi. Turli til sistemalarini qiyosiy o‘rganishning zamonaviy metodlari. Tilshunoslikda yangi yo‘nalishlarning mavjudligi va ularning qiyosiy tipologiyada qo‘llanilishi.

Qiyosiy tilshunoslikning dolzarb masalalari to‘g‘risida umumiy ma’lumotlar. Qiyosiy tipologiyaning shakllanishi va rivojlanishining asosiy bosqichlari va faktorlari. Tillarning geneologik tasnifi, tillar qarindoshligi haqida ma’lumot. Qiyosiy tipologiyaning asosiy parametrlari. Izomorfizm va allomorfizm xususiyatlari. Qiyoslashda sinxron va diaxron yondashish. Tillararo va bir til ichidagi qiyoslash xususiyatlari. Qiyosiy tilshunoslikning adabiyot bilan munosabati.

Chog‘ishtirma (kontrastiv) tilshunoslikning nazariy asoslari va tahlil apparati. Chog‘ishtirma tilshunoslikning mustaqil soha sifatida shakllanishi.

Chog'ishtirma tahlil konsepsiyasi. Qiyoslash etaloni – vositachi til muammosi va uning modellarini yaratish tamoyillari. Chog'ishtirma tahlilda dominant va retsessiv lisoniy belgilar. Qarindosh va turli tizimli tillarni sinxronik kesimda mikrotizimlar darajasida tahlil qilish xususiyatlari.

Inson fikrini til vositasi orqali ifodalashning o'ziga xos qonunlari. Barcha til tizimlari uchun mushtarak bo'lgan belgilarni ifodalashdagi muvofiqlik va nomuvofiqlik. Tilshunoslikda "shakldan ma'noga" va "ma'nodan shaklga" tamoyillarining qo'llanilishi. Lingvistik tushunchalarni tilning turli yaruslarining o'lchov birliklari va konstituentlari orqali ifodalanishi. Ularning universallik xususiyati.

Qiyosiy tipologiyaning umumiy tasnifi, qiyosiy tipologiyada kategoriyalash muammolari. Ob'ektiga ko'ra, til tarmoqlariga ko'ra, tilning ikki planiga ko'ra. Turli til sistemalarini qiyosiy o'rganishning zamonaviy metodlari. Grammatik kategoriya haqida ta'limot. Grammatik va mantiqiy kategoriyalar o'rtasidagi mutanosiblik. Tushuncha kategoriyalar. Funktsional-semantik kategoriyalar. Grammatik-leksik maydon. Tipologik ma'no va tipologik forma. Tipologik kategoriyaning tillararo, yaruslararo va so'z turkumlariaro xususiyatlari. Tipologik kategoriyalarning ifodalanishdagi mazmun va ifoda planlari birliklarining tillararo aloqasi. Ifoda planidagi til tizimi o'lchov birliklarining tillararo adekvatligi va adekvat emasligi, ularning yaruslararo sinonimligi, ularning taskonomik masalalari.

Tilning boshqa sathlarini tadqiq etishda kategoriyalash muammolari. Tilning leksik sathini tadqiq etishda kategoriyalash muammolari. Leksikani tizim sifatida qaralishi va tipologik yondashish imkoniyatlari. Turli qardosh va qardosh bo'lmagan tillardagi ayrim xususiyatlarni fonologik, grammatik, semantik, etimologik, leksik va stilistik nuqtai nazardan solishtirish. Interferensiya muammolari. Qiyosiy tipologiyaning leksikografiya, stilistika, tarjima nazariyasi va til o'qitish metodikasi kabi fanlar bilan uzviy bog'liqligi. Tilshunoslikda yangi yo'nalishlarning mavjudligi va ularning qiyosiy tipologiyada qo'llanilishi. Til va madaniyat. Qiyoslanayotgan tillarning milliy-madaniy xususiyatlarining barcha til sathlarida namoyon bo'lishi. Kognitiv tilshunoslik haqida ta'limot.

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir // Xalq so'zi, 2017-yil 4-avgust.
2. Abduazizov A.A. Элементы общей и сравнительно-типологической фонологии. – Т.: ФАН, 1981.
3. Bo'ronov J. Ingliz va o'zbek tillari qiyosiy grammatikasi. – Т.: O'qituvchi, 1973.
4. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent, 2010.

5. Буранов Ж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. – М.: Высшая школа, 1983.
6. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. – М.: Просвещение, 1990.
7. Буранов Ж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. – М.: Высшая школа, 1983.
8. Кодухов В.И. Общее языкознание. – М., 2009.
9. Расулова М.И. Основы лексической категоризации в лингвистике. – Т.: Fan, 2005.
10. Юсупов У.К. Проблемы сопоставительной лингвистики. – Т.: Фан, 2007.

Qo'shimcha adabiyotlar:

11. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А.М. Иностранные языки в современном мире: эволюция методики обучения. – Т.: Фан, 2000.
12. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А.М. Язык и общество. – Т.: Фан, 2002.
13. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка. – Москва: Наука, 2010.
14. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Курс лекций по английской филологии. – Тамбов, 2001.
15. Бондарко А.В. Семантические категории в аспекте сопоставительных исследований // Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку. – М.: Наука, 1987.
16. Вежбицка А. Семантические универсалии и описание языков. – М., 1999.
17. Гак В.Г. Сопоставительная прагматика // Филологические науки. – М., 1992. – №3.
18. Городецкий Б.Ю. К проблеме семантической типологии. – М., 1989.
19. Грамматика общая и рациональная Пор-Рояля. – М.: Прогресс, 1990.
20. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. – М.: Просвещение, 1969.
21. Журинская М.И. Лингвистическая типология. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972.
22. Ильин И.П. современные концепции компаративистики и сравнительного изучения литератур. – М. 1987
23. Канцельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972.
24. Климов Г.А. Основы лингвистической компаративистики. – М.: Наука, 1990.
25. Когнитивные и коммуникативные аспекты английской лексики. – М., 1990.
26. Колшанский Г.В. Проблема универсалий языка // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972.

27. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – Минск, 2004.
28. Маслова В.А. Лингвокультурология. 2-е издание. – М.: 2004.
29. Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика. Вып. 25. – М.: Прогресс, 1989.
30. Новое в лингвистике. Типологическое изучение языков. Вып. III. – М.: Иностр.литер. 1963.
31. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах:Сангзор, 2006.
32. Селиверстова О.Н. Контрастивная синтаксическая семантика. Опыт описания. – М.: Наука, 1990.
33. Usmonova Sh. Lingvokulturologiya. – Toshkent, 2019.
34. Holmanova Z. Tilshunoslik nazariyasi. –Toshkent, 2020.
35. Ярцева В.Н. Контрастивная лингвистика. – М.: Наука, 1981.

Internet saytlari:

36. www.susov.ru
37. www.ziyo.net
38. www.google.uz
39. www.tdpu.uz
40. www.pedagog.uz
41. www.edu.uz
42. www.tdpu-INTRANET.ped
43. www.nutq.intal.uz

Baholash mezonlari

Kirish sinovi og‘zaki ravishda o‘tkazilishi belgilangan bo‘lib, 100 ballik mezon asosida baholanadi.

Har qaysi savolga javobi quyidagicha baholanadi:

Har bir savol uchun ball	Javobga qo‘yiladigan talablar
86-100	Qo‘yilgan savolga to‘liq javob bergan. Nazariy jihatlarini yoritishda xatolik va chalkashlikka yo‘l qo‘yilmagan. Mustaqil ravishda mushohada yuritib bayon etilgan. Amaliy misollar bilan asoslab bayon yetilgan. Xulosani to‘g‘ri shakllantirgan. Fikrlar yerkin bayon yetilgan.
71-85	Savolning mohiyatini tushungan. Javobni yoritib bera olgan. Amaliy misollar keltirilgan. Tasavvurga ega. Qisqacha xulosa bergan. Fikrlarni sodda bayon etgan.
55-70	Savol mohiyatini tushungan. Javob yoritilgan, qisqa shaklda. Misollar bilan asoslanmagan. Xulosa qilingan.
0-54	Savolning ayrim elementlarigina yoritilgan, yoki umuman yoritilmagan. Savol bo‘yicha aniq tasavvurga ega yemas.

NAMUNAVIY SAVOLLAR:

Chog‘ishtirma tilshunoslik

1. Qardosh va qardosh bo‘lmagan tillarni chog‘ishtirib o‘rganish muammolari.
2. Qiyosiy tipologiyada kategoriyalash muammolari.
3. Fonologik va leksik tipologiya
4. Universalialarning tillar tipologiyasidagi ahamiyati
5. Sanskrit va F.Bopp qiyosiy grammatikasi.
6. V.Gumboldt va A.Shleyxer ta’limoti.
7. G.Shteyntal ta’limotida til va xalq psixologiyasi.
8. Boduen de Kurtene va F. de Sossyur ta’limotida til sistemasi.

9. XIX asr o'rtalarida qiyosiy-tarixiy tilshunoslik.
10. Sintaktik sath birliklari tipologiyasi.
11. Tillarning tipologik tadqiqida gendar lingvistikasi.
12. Tillarning morfologik tasnifi
13. Tillarning geniologik tasnifi
14. Qiyosiy va tipologik tilshunoslik
15. Qiyoslashda sinxron va diaxron yondashish.
16. Tillararo va bir til ichidagi qiyoslash xususiyatlari.
17. Qiyosiy tilshunoslik va lingvokulturologiya.
18. Chog'ishtirma tilshunoslik va pragmalingvistika.
19. "Muhokamat ul-lug'atayn"da tillarining chog'ishtirilishi.
20. Dunyo tillari tavsifi va tasnifi
21. Eng qadimgi til va bobo til.
22. Analitizm va sintetizm
23. Tipologiyada izomorfizm va allomorfizm tushunchasi
24. Agglyutinativ tillarga xos xususiyatlar.
25. Tilshunoslik maktablari
26. Strukturalizm va so'z turkumlari muammosi
27. Strukturalizm. Praga strukturalizmi. Funksional tilshunoslik.
28. Kopengagen strukturalizmi. Glossematika.
29. Amerika deskriptiv tilshunosligi.
30. Yosh grammatikachilar maktabi.
31. O'rta asrlar tilshunosligi
32. Yevropa uyg'onish davridagi tilshunoslik
33. Diaxron va sinxron tadqiqot metodlari
34. Deskriptiv lingvistikaning tahlil metodlari.
35. Distributiv tahlil metodi.
36. Tasviriy metodning asosiy usullari
37. Asosiy grammatik kategoriyalar
38. Diskurs nazariyasi.
39. Diskurs turlari
40. So'z turkumlari transpozitsiyasi
41. Ichki fleksiya va suppletivizm
42. Freym tahlil metodi.
43. Funksional uslublarning voqelanishi.
44. Fonologik belgi va tillararo interferentsiya
45. Grammatik ma'nolarni ifodalovchi sintetik va analitik vositalar
46. Giperonim va giponimlar.
47. Hozirgi tilshunoslik yo'nalishlari.
48. Ichki fleksiya va suppletivizm
49. Ilmiy uslubning voqelanishi.
50. Interferensiya hodisasi
51. Intertekstuallik kategoriyasi.

52. Izomorfizm va allomorfizm metodlari.
53. Kognitiv bilim strukturalari va turlari.
54. Antropotsentrik tilshunoslik.
55. Kognitiv diskursiv paradigma.
56. Kognitiv lingvistika nazariyasi
57. Kognitiv metod.
58. Konnotativ ma'no va stilistik bo'yodorlik.
59. Konseptual tahlil
60. Korpus lingvistikasi
61. Lingvistik tahlil metodlari
62. Lingvistikada zamonaviy yondashuvlar.
63. Lingvokulturologiya (madaniy lingvistika) zamonaviy yo'nalish sifatida.
64. Lisoniy dunyo manzarasi va turlari.
65. Madaniy konsept voqelanishi.
66. Madaniy konseptning verbal ifodalanishi
67. Madaniy lingvistika turlari
68. Matn kategoriyalari.
69. Matn lingvistikasi: zamonaviy yondashuvlar.
70. Matn tipologiyasi
71. Matnning kognitiv nazariyasi
72. Matnning madaniy tahlili
73. Matnning pragmatik nazariyasi.
74. Mualliflik korpuslari va parallel korpuslar.
75. Paradigma tushunchasi
76. Pragmatika antropotsentrik tilshunoslik negizida.
77. Qadimgi asrlar tilshunosligi
78. Qiyosiy tipologiya nazariyasi.
79. Semiotika.
80. Sintetik va analitik tillar
81. So'z leksik ma'nosining kengayishi va torayishi
82. So'z moddiy tarkibining o'zgarishi
83. So'z semantik qurilishida sodir bo'luvchi hodisalar.
84. Statistik tahlil metodi
85. Stilistik vositalarning madaniy ahamiyati.
86. Substansiya va forma
87. Til birliklari o'rtasidagi munosabatlar
88. Til ijtimoiy hodisa sifatida.
89. Til kategoriyalarining voqelanishi.
90. Tilshunoslikda "shakldan ma'noga" va "ma'nodan shaklga" tamoyillarining qo'llanilishi.
91. Semantik maydon nazariyasi

92. Til va nutq mutanosibligi.
93. Tillarning shakllanishi va rivojlanishi
94. Tilning ekstralingvistik omillar bilan bog‘liqligi.
95. Tilning ijtimoiy vazifalari.
96. Tilning ikki jihati. Paradigmatika va sintagmatika.
97. Tovushlarning nutqda pozitsion o‘zgarishlari.
98. Lug‘at turlari.
99. Umumiy va maxsus lug‘atlar.
100. Zamonaviy lug‘atlar